

ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ТА АДМІНІСТРАТИВНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ

УДК 343.37

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2024-2-10-5>

Дудоров Олександр Олексійович,

доктор юридичних наук, професор

(Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4860-0681>

Письменський Євген Олександрович,

доктор юридичних наук, професор

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7761-7103>

ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ ОХОРОНИ ВОД: ПРОБЛЕМИ ТЛУМАЧЕННЯ І ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ¹

У статті розглядаються проблемні аспекти кримінально-правової характеристики порушення правил охорони вод, відповідальність за вчинення якого передбачено у ст. 242 КК України. Наголошено на з'ясуванні об'єктивних ознак основного складу цього злочину проти довкілля.

Піддано критичному аналізу: а) поширений у юридичній літературі зворот «кримінально-правова охорона водних ресурсів»; б) наукове положення про охоплення поняттям водних ресурсів як об'єкта кримінально-правової охорони не лише водних об'єктів, а й деяких інших складників довкілля, які перебувають у тісному взаємозв'язку з водними ресурсами; в) пропозиції щодо доповнення КК України новими заборонами, покликаними забезпечувати встановлений порядок раціонального використання, відтворення та охорони водних об'єктів.

Розкрито зміст предмета, суспільно небезпечного діяння, суспільно небезпечних наслідків і суб'єктивної сторони порушення правил охорони вод. Показано особливості причинного зв'язку при вчиненні злочину, передбаченого ст. 242 КК України. Висунуто й аргументовано пропозиції, спрямовані на вдосконалення цієї кримінально-правової заборони.

Розглянуто питання про відмежування складу злочину, караного за ст. 242 КК України, від складу адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 59 КУпАП («Порушення правил охорони водних ресурсів») і складу злочину, описаного у ст. 243 КК України «Забруднення моря».

Ключові слова: порушення правил охорони вод, водні об'єкти, море, забруднення, кримінальні правопорушення проти довкілля, тлумачення, кваліфікація, склад кримінального правопорушення.

¹ Стаття підготовлена в межах виконання проєкту Національного фонду досліджень України 0122U000803 «Підвищення ефективності кримінально-правової охорони довкілля в Україні: теоретико-прикладні засади».

Постановка проблеми. У преамбулі Водного кодексу України зазначається, що усі води (водні об'єкти) на території України є національним надбанням Українського народу, однією з природних основ його економічного розвитку і соціального добробуту. Водні ресурси забезпечують існування людей, тваринного і рослинного світу, є обмеженими та уразливими природними об'єктами. В Україні, яка належить до однієї з найменш водозабезпечених країн Європи, спостерігається незадовільний стан водних ресурсів – за всієї значущості води для життєдіяльності людини, суспільства і довкілля (вода – основа земного життя) і необхідності дбайливого ставлення до різноманітних водних об'єктів. Основні проблеми у цій сфері чітко і повно ідентифіковано у Водній стратегії України на період до 2050 р. [1].

Для реалізації загальнонаціональної природоохоронної політики України в частині збереження і відновлення водних ресурсів необхідна досконала нормативно-правова база, а також ефективні правозастосовні механізми забезпечення додержання вимог водного законодавства. За таких обставин цілком логічним є закріплення у Кримінальному кодексі України (далі – КК) ст. 242, яка встановлює відповідальність за найбільш небезпечні порушення правил охорони вод. Причому, на противагу ст. 228 КК 1960 р., яка передбачала караність забруднення водойм лише внаслідок діяльності промислових, сільськогосподарських, комунальних та інших підприємств, установ, організацій, чинна кримінально-правова сформульована більш широко. Адже її призначення – правове забезпечення охорони встановленого порядку народногогосподарського, побутового, рекреаційного та будь-якого іншого водокористування.

За результатами узагальнення даних державного обліку водокористування встановлено, що лише у 2021 р. у поверхневій водні об'єкти скинуто 4684,6 млн. куб. м стічних вод, зокрема: забруднені складають 541,5 млн. куб. м (11,6%), нормативно-очищені – 1430 млн. куб. м (30,5%) і нормативно-чисті без очистки – 2712,9 млн. куб. м (57,9%). Основними причинами забруднення поверхневих вод є скиди забруднених комунально-побутових і промислових стічних вод безпосередньо у водні об'єкти та через систему міської каналізації, а також надходження до водних об'єктів забруднюючих речовин у процесі поверхневого стоку води із забудованих територій та сільгоспугідь [2, с. 44, 46]. Високий рівень господарського освоєння території України призводить до порушення рівноваги в природі, умов формування стоку, погіршення якості води. Шкоду заподіюють як самі води – повені, підтоплення, водна ерозія, руйнування берегів, так і господарська діяльність у спосіб забруднення скидами, засмічення вод, вичерпання, що зобов'язує до їх особливої охорони [3, с. 54].

При цьому кримінально-правове реагування на випадки порушень водного законодавства не відзначається інтенсивністю. Так, із оприлюднених Верховним Судом відомостей про кількість осіб, засуджених за вчинення кримінальних правопорушень проти довкілля у 2022–2023 рр., за вирокками, що набрали законної сили [4, с. 78], випливає, що у 2022 р. за ст. 242 КК було засуджено 1 особу, а в 2023 р. – 2 особи. Усього ж протягом 2013–2023 рр. було ухвалено 13 обвинувальних вироків із засудженням 13 осіб за вчинення порушення правил охорони вод. Не останньою чергою таке помірне правозастосування зумовлене складністю законодавчого описання складу цього злочину і належністю окремих аспектів кримінально-правової характеристики «водних» деліктів до числа дискусійних.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні проблематика кримінально-правового забезпечення охорони порядку поведінки з водними ресурсами не належить до числа розроблених на належному теоретичному рівні, що унеможливило формування якісної наукової бази для вираженого вдосконалення кримінального законодавства України. Найбільш серйозним теоретичним здобутком із вказаної тематики у сьогоднішній Україні слід визнати наукову кваліфікаційну роботу І. Берднік «Кримінально-правова охорона водних ресурсів» (2020 р.) [5]. Урахування напрацьовань І. Берднік має бути обов'язковим при дослідженні обраної тематики з огляду на комплексність і наукову глибину проведеної цією авторкою роботи. Водночас це ж зумовлює і потребу критичного осмислення окремих пропозицій згаданої науковиці, що не завжди є достатньо переконливими. У більш загальному контексті кримінально-правові аспекти протидії правопорушенням у сфері водних ресурсів, включаючи порушення правил охорони вод, розглядав на монографічному рівні В. Матвійчук [6; 7]. Звертались до вказаної тематики й автори цих рядків [8; 9; 10].

Метою дослідження є аналіз основного складу злочину, передбаченого ст. 242 КК, з'ясування проблемних аспектів кримінально-правової характеристики порушення правил охорони вод і висунення пропозицій щодо вдосконалення цієї кримінально-правової заборони.

Виклад основного матеріалу. Основний безпосередній об'єкт злочинного порушення правил охорони вод, на нашу думку, може бути визначений як встановлений порядок раціонального використання, відтворення та охорони водних об'єктів від забруднення, засмічення та виснаження [8, с. 381].

Принагідно зауважимо, що ми критично оцінюємо зворот «кримінально-правова охорона водних ресурсів», який є наскрізним у докторській дисертації І. Берднік. Справа в тому, що водні ресурси – це згідно зі ст. 1 Водного кодексу України обсяги поверхневих, підземних і морських вод відповідної території. Водні ресурси як певні матеріалізовані утворення немає підстав ототожнювати із соціальними цінностями як об'єктом кримінального правопорушення, що мають певну структуру – суб'єкти відносин, предмет, у зв'язку з яким вони існують, і соціальний зв'язок як зміст відносин (І. Берднік позиціонує себе як прибічницю концепції «об'єкт злочину – соціальні цінності»). Коректніше вести мову про водні ресурси як предмет охоронюваних кримінальних законом правовідносин (суспільних відносин тощо). Фактично положення про те, що кримінально-правовій охороні підлягають не водні ресурси як одне із природних багатств, а певні нематеріальні блага (цінності), визнається й І. Берднік [5, с. 58, 108, 125 248, 391].

Забезпечувати правову охорону встановленого порядку раціонального використання, відтворення та охорони водних об'єктів разом із ст. 242 КК покликані також щонайменше: ст. 238 КК (у частині охорони екологічного стану, який пов'язаний із забрудненням водних ресурсів), ст. 239-2 КК (незаконне заволодіння землями водного фонду), ст. 243 КК (забруднення моря), ст. 244 КК (у частині охорони вод над континентальним шельфом України від забруднення). При вчиненні цих кримінальних правопорушень страждає (або може постраждати) встановлений порядок раціонального використання, відтворення та охорони водних об'єктів. Водночас в одних випадках такий порядок становить основний безпосередній об'єкт складу кримінального правопорушення

(статті 242, 243 КК), а в інших – додатковий безпосередній об'єкт (статті 238, 239-2, 244 КК).

Згаданий порядок, хоч із застереженнями, може розглядатись як видовий об'єкт складів кримінальних правопорушень, передбачених статтями 239-2, 242, 243, 244 КК. Нерозсудливим, вочевидь, можна вважати те, що Особлива частина КК не містить додаткової внутрішньої структуризації передбачених нею розділів, що враховувала б виділення видових об'єктів кримінальних правопорушень. Урахування такої спорідненості на нормативному рівні кримінально-правового регулювання могло б, як видається, позитивно вплинути на процес правозастосування, адже встановлення юридичної підстави кваліфікації за цього підходу значно спрощується. Не виключено, щоправда, що причина відсутності видової структуризації в Особливій частині КК зумовлена браком фахової єдності з цього питання, яка (в ідеалі) має бути досягнута й утворювати передумову для законодавчого втілення відповідного підходу до побудови Особливої частини КК.

У цьому контексті привертає до себе увагу позиція І. Берднік, наскрізною ідеєю наукового дослідження якої є положення про охоплення поняттям водних ресурсів як об'єкта кримінально-правової охорони не лише водних об'єктів, а й деяких інших складників довкілля (земельних ділянок, розташованих під водними об'єктами; надр; живих біологічних організмів, які перебувають у тісному взаємозв'язку з водою, тощо) [5, с. 23, 42, 45–46, 57–58, 103, 117, 391].

З одного боку, ми погоджуємось з дослідницею у тому, що: 1) ефективність кримінально-правової охорони відмінних від водних правовідносин, які складаються у зв'язку з використанням та охороною природних багатств, нерозривно пов'язаних із водними ресурсами, фактично впливає на стан кримінально-правової охорони встановленого порядку поведінки з водними ресурсами; 2) існують інші (крім статей 242–244 КК) заборони, які забезпечують, хай й опосередковано, кримінально-правову охорону згаданого порядку як соціальної цінності.

З другого, з аналізу положень регулятивного законодавства і наукових праць з екологічного права, у яких розкривається співвідношення понять «води», «водні об'єкти» і «водні ресурси», послідовно обстоюваний І. Берднік висновок про охоплення поняттям водних ресурсів «прирівняних» до них природних ресурсів (на кшталт певних земель і представників фауни) не впливає. Пропонуючи своє оригінальне (широке) поняття «водні ресурси», науковиця, на нашу думку, ігнорує згадане законодавче визначення цього поняття (ст. 1 Водного кодексу України). Адже у ньому нічого не йдеться про земельні ділянки, ресурси шельфу, живі організми тощо. Навіть якщо припустити, що земельні ділянки, розташовані під водними об'єктами, є «водними ресурсами», то як бути з іншими категоріями земель, що належать до земель водного фонду, зокрема прибережними захисними смугами вздовж морів, річок та навколо водойм (крім земель, зайнятих лісами)? Позиція І. Берднік також не узгоджується зі змістом окремих положень кримінального законодавства України. Так, вчинення кримінальних правопорушень, передбачених статтями 249, 250 КК, хоч і пов'язано з водним середовищем, становить посягання не на порядок охорони об'єктів водних ресурсів, а на порядок охорони об'єктів (водної) фауни.

Положення про те, що «прирівняні» до водних об'єктів природні ресурси виступають предметом са-

мостійних правовідносин як інших видових об'єктів кримінальних правопорушень проти довкілля, частково підтверджується і запропонованою І. Берднік класифікацією злочинів, передбачених розділом VIII Особливої частини КК. Так, злочини, передбачені статтями 248–250 КК, вона відносить як до посягань на «встановлений порядок використання водних ресурсів», так і до посягань на «встановлений порядок використання флори і фауни», а злочини, карані за статтями 239, 239-1, 239-2, 240, 254 КК, – до посягань на «встановлений порядок використання землі та її надр» [5, с. 123]. Не зрозуміло, однак, чому, наприклад, у цій класифікації незаконне заволодіння землями водного фонду (ст. 239-2 КК) авторка всупереч власному теоретичному підходу не відносить до посягань на «встановлений порядок використання водних ресурсів».

Предметом аналізованого злочину є водні об'єкти, конкретні різновиди яких перераховано в диспозиції ч. 1 ст. 242 КК (поверхневі води, підземні води, водоносні горизонти, водні джерела – джерела питних вод, джерела лікувальних вод, інші джерела). Спільним для них є те, що вони належать до материкових вод, тобто є водними об'єктами суші, пов'язані з біосферою, а їхні води беруть участь у природному кругообігу вод. Для визнання водного об'єкта предметом розглядуваного злочину не має значення, чи включений він (об'єкт) офіційно до складу водного фонду України, чи має він власну назву та господарське значення, у якому стані і чи постійно перебуває у ньому вода, тощо. На кваліфікацію за ст. 242 КК також не впливає, чи є той або інший об'єкт об'єктом загальнодержавного або місцевого значення [8, с. 381].

Згідно зі ст. 5 Водного кодексу України, всі водні об'єкти поділяються на об'єкти загальнодержавного (наприклад, підземні води, які є джерелом централізованого водопостачання; водні об'єкти в межах територій природно-заповідного фонду загальнодержавного значення, а також віднесені до категорії лікувальних) і місцевого (наприклад, поверхневі води, що знаходяться і використовуються в межах однієї області і які не віднесені до водних об'єктів загальнодержавного значення; підземні води, які не можуть бути джерелом централізованого водопостачання) значення. Поділ вод на води загальнодержавного і місцевого значення впливає на їх правовий режим.

Як відомо, у КК (ст. 240 «Порушення правил охорони або використання надр, незаконне видобування корисних копалин») подібний поділ природних ресурсів використовується з метою забезпечення диференціації кримінальної відповідальності. На перший погляд, такий законодавчий підхід виглядає перспективним: його практичне втілення дозволить забезпечити реалізацію принципу пропорційності (уможливиться врахування правового режиму вод, що різняться залежно від їх належності до категорії загальнодержавних чи місцевих, для формування різного обсягу кримінальної відповідальності). Однак цей варіант удосконалення ст. 242 КК потребує додаткового обміркування, зокрема з огляду на те, що той спосіб диференціації кримінальної відповідальності, який знайшов відбиття в оновленій редакції ст. 240 КК, піддано аргументованій критиці в юридичній літературі, зокрема через закріплення різних критеріїв кримінальної протиправності незаконного видобування корисних копалин місцевого і загальнодержавного значення [11, с. 58–64].

Предметом злочину, передбаченого ст. 242 КК, де-які фахівці називають всі водні об'єкти на території

Україні у твердому, рідкому, газоподібному стані, що беруть участь у кругообігу вод і нерозривно пов'язані з доквіллям [12, с. 425]. Такий підхід вважаємо неточним, адже предметом порушення правил охорони не визнаються внутрішні морські води і територіальне море (навіть попри те, що згідно зі ст. 3 Водного кодексу України вони включаються у водний фонд України). З цієї ж причини не можна погодитися з В. Матвійчуком і В. Присяжним, які закидають В. Антипову те, що той нібито помилково виключає з переліку водних об'єктів як предмета злочину, передбаченого ст. 242 КК, морські води [13, с. 63]. Така критика видається дивною і через те, що самі В. Матвійчук і В. Присяжний, розмежовуючи склади злочинів, описаних у ст. 242 і ст. 243 КК «Забруднення моря», пишуть так: «... предметом злочину, передбаченого ст. 242 КК України, є водні об'єкти, указані в диспозиції статті, а предметом забруднення моря є води відкритого моря, територіальні морські води, води в межах виключної (морської) економічної зони» [13, с. 144].

Для здійснення розмежування складів кримінальних правопорушень, передбачених ст. 242 і ст. 243 КК, передусім використовуємо об'єктивні ознаки. По-перше, це безпосередній об'єкт: якщо у випадку з порушенням правил охорони вод він пов'язаний з установленням порядку використання та охорони водних об'єктів загалом, то при вчиненні забруднення моря шкода спричиняється установленому порядку використання та охорони моря. По-друге, чи не головна різниця полягає у предметі як ознаці, що є обов'язковою для обох складів кримінальних правопорушень. На протигагу порушенням правил охорони вод для забруднення моря такий предмет утворюють води внутрішнього моря, територіальні морські води України, води виключної (морської) економічної зони України, води відкритого моря. По-третє, варто зважати на те, що первинні та похідні наслідки злочину, передбаченого ч. 1 (ч. 2) ст. 243 КК, лише частково збігаються з тими, які містить ст. 242 КК.

З об'єктивної сторони порушення правил охорони вод характеризується сукупністю таких ознак: 1) суспільно небезпечне діяння у виді порушення правил охорони вод; 2-1) первинні суспільно небезпечні наслідки у виді забруднення поверхневих чи підземних вод і водоносних горизонтів, джерел питних, лікувальних вод або зміни їх природних властивостей, або виснаження водних джерел; 2-2) похідні суспільно небезпечні наслідки у виді створення (виникнення) небезпеки для життя, здоров'я людей чи для довкілля; 3) причинний зв'язок між зазначеними діянням та його наслідками.

Порушення правил охорони вод є діянням, яке може вчиняється як шляхом дії, так і бездіяльності (такий підхід передусім зумовлений тим, що безпосереднє заподіяння шкоди відбувається у спосіб невиконання або неналежного виконання установлених правил). За своїм змістом таке діяння пов'язане з ігноруванням вимог спеціальних нормативно-правових актів у сфері екологічних відносин, які регулюють питання використання вод та їх охорони. Отже, диспозиція ст. 242 КК, як і більшості інших кримінально-правових норм про відповідальність за правопорушення проти довкілля, є бланкетною. Це означає, що для встановлення зазначеної ознаки (суспільно небезпечне діяння) треба звертатись до положень тих нормативно-правових актів України, які встановлюють правила використання і охорони вод.

В. Матвійчук слушно зазначає, що, якщо в результаті рефлекторного руху тіла особа зачепила регулятор

заслінки чи скидного механізму, і відбулося залпове скидання неочищених та незнешкоджених стічних вод або відходів, що спричинило заподіяння шкоди здоров'ю людей, або довкіллю, то така особа не нестиме відповідальність за ст. 242 КК – через відсутність волі на вчинення передбаченого цією нормою злочину [14, с. 57–58].

У юридичній літературі висловлено думку про те, що діяння як обов'язкова ознака складу злочину, передбаченого ст. 242 КК, проявляється у «забрудненні, виснаженні певних водних об'єктів» [15, с. 283]. З цим складно погодитись, адже у диспозиції ч. 1 ст. 242 КК (на протигагу, наприклад, ст. 239 КК, у якій терміни «забруднення» та «псування» одночасно позначають і діяння, і суспільно небезпечні наслідки) поняття «забруднення» та «виснаження» водних об'єктів використовуються виключно для характеристики одного із суспільно небезпечних наслідків порушення правил охорони вод, наявність яких у сукупності зі створенням небезпеки для життя, здоров'я людей чи для довкілля є підставою для кваліфікації вчиненого за ст. 242 КК. Інша справа, якби диспозицію ч. 1 ст. 242 КК було викладено в такій редакції: «Забруднення, засмічення, виснаження водних об'єктів, що створило небезпеку для життя, здоров'я, об'єктів тваринного й рослинного світу або для настання інших тяжких наслідків» [13, с. 99].

З-поміж іншого каране за ст. 242 КК порушення правил охорони вод може одержувати такі фактичні прояви: невиконання водокористувачем обов'язку забезпечувати дотримання відповідного санітарного стану на території, де розташовані його об'єкти, і не допускати винесення через дощові каналізаційні мережі сміття, продуктів ерозії ґрунтів, сировини та відходів виробництва; скидання у водні об'єкти, на поверхню льодового покриву та водозбору, а також у каналізаційні мережі шламів, інших технологічних і побутових твердих відходів; відключення очисних споруд або недостатній контроль за їх роботою; скидання забруднюючих речовин у поверхневі водні об'єкти з перевищенням лімітів, установлених у дозволі на спеціальне водокористування; порушення технології транспортування нафти, що має своїм наслідком її вилив у водний об'єкт; самовільне захоплення водних об'єктів; порушення режимів роботи водогосподарських споруд і пристроїв; руйнування русел річок, струмків і водотоків; порушення ліміту забору води з водних об'єктів; використання на територіях водоохоронних зон стійких та сильнодіючих пестицидів, розміщення у цих зонах кладовищ, скотомогильників, звалищ, полів фільтрації, скидання неочищених стічних вод із використанням рельєфу місцевості; самовільне проведення гідротехнічних робіт (будівництво ставків, дамб, каналів, свердловин) [10, с. 826].

За результатами вивчення зарубіжного кримінально-законодавства в частині «нетипових форм посягань на водні ресурси» І. Берднік запропонувала доповнити КК новими заборонами – ст. 241-1 «Порушення порядку використання систем централізованого комунального водопостачання та водовідведення», ст. 242-2 «Забруднення водних об'єктів внаслідок порушення порядку поводження з відходами» і ст. 242-3 «Забруднення водних об'єктів внаслідок порушення порядку експлуатації технічного обладнання» [5, с. 24–25, 104, 407–409]. Такі пропозиції навряд чи можуть бути підтримані.

Зокрема, порушення порядку використання систем централізованого комунального водопостачання та водовідведення у тому вигляді, у якому це діяння опису-

ється як злочин, за своєю спрямованістю явно не «вписується» в родовий об'єкт кримінальних правопорушень проти довкілля (навіть при тому, що це посягання здатне у подальшому спричинити «екологічне забруднення навколишнього природного середовища»). Диспозицію ч. 1 ст. 242-2 КК І. Берднік пропонує викласти в такій редакції: «Порушення порядку поводження з відходами, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людини чи довкілля...» [5, с. 408]. Тобто в позбавленій визначеності диспозиції кримінально-правової норми, на протилегу назві проєктованої статті, чомусь не фігурують водні об'єкти. Неузгодженість між назвою проєктованої статті («Забруднення водних об'єктів внаслідок порушення порядку експлуатації технічного обладнання») і змістом диспозиції ч. 1 цієї статті («Порушення порядку експлуатації технічного обладнання, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людини чи довкілля...») притаманна й авторській редакції ст. 242-3 КК.

Не може не постати і питання, у чому резон виокремлення нових кримінально-правових заборон (статті 242-2, 242-3), якщо ст. 242 КК (і в її чинній редакції, і в редакції, сформульованій І. Берднік [5, с. 404]) охоплює забруднення вод унаслідок порушення порядку як поводження з відходами, так й експлуатації технічного обладнання. Принаймні для нас не викликає жодних сумнівів те, що: 1) одним із засобів злочину, передбаченого 242 КК, виступають відходи; 2) порушення правил охорони вод полягають, зокрема, у відключенні очисних споруд або недостатньому контролі за їхньою роботою, порушенні технологій транспортування нафти, що має своїм наслідком її вилив у водний об'єкт, самовільному проведенні гідротехнічних робіт. Загалом створюється враження, що при висуненні згаданих пропозицій *de lege ferenda* І. Берднік механічно відтворила зарубіжний досвід, не звернувши належної уваги на кримінально-правове вчення про криміналізацію, яке виходить з того, що відповідна діяльність законодавця не повинна бути довільною; у протилежному випадку здійснюватиметься помилкова криміналізація.

Забруднення вод з погляду кваліфікації за ст. 242 КК може бути визначене як надходження до водних об'єктів забруднюючих речовин, тобто речовин, які привносяться у такі об'єкти в результаті діяльності людини та спричиняють погіршення якості води (відходів і викидів, виробничої сировини, напівфабрикатів, таких готових продуктів виробництва, як отрутохімікати, мінеральні добрива, нафтопродукти, неочищені стічні води). Як приклад в одному з вироків суд таким чином охарактеризував зазначені суспільно небезпечні наслідки – негативні зміни санітарно-гігієнічного, фізико-хімічного складу та властивостей вод, що призвело до забруднення ріки [16].

У літературі зустрічаються й інші, більш розгорнуті визначення забруднення водних об'єктів. Під останнім пропонується розуміти протиправне наповнення водних об'єктів речовинами у твердому, рідкому та газоподібному стані, енергією або шумом, а також теплом у результаті прямого або непрямого впливу людської діяльності з певних джерел, коли вони в кількісному і якісному відношенні перевищують встановлені нормативи, що призводить до зміни їх фізичних, хімічних і біологічних властивостей та складу, а також до істотного зниження їх спроможності до самоочищення, відтворення та погіршення чистоти вод, тягне за собою часткову або повну непридатність для певних видів водокористування і стану різноманітних водних біогеоценозів, згубно впливає на формування гігієнічно чистого

поверхневого або підземного або зворотного водного стоку, загрожує відносинам, що забезпечують життя, здоров'я людини і стану навколишнього природного середовища, всього живого, обмежує можливість подальшого розвитку людського суспільства, генофонду людини, як основи життєдіяльності суспільства [13, с. 45].

Зміна природних властивостей вод, зазначена у ч. 1 ст. 242 КК, – це негативні зміни їх біологічного стану, фізичних та інших характеристик (електромагнітних, хімічних, радіаційних, лікувальних, теплових тощо). Нормування якості води водного об'єкта здійснюється через установаження сукупності допустимих значень показників складу та властивостей, у межах яких забезпечуються безпечні умови водокористування. Ці показники стосуються води, що використовується для задоволення питних, господарсько-побутових і рекреаційних потреб, а також потреб рибного господарства.

Виснаження водних джерел – це стійке, тобто таке, що не може бути подолане природним шляхом, скорочення запасів і погіршення якості вод, втрата ними здатності до самоочищення. Виснаження характеризується незворотним зменшенням мінімально допустимого стоку вод, що має наслідком їх повну або часткову непридатність для певних видів водокористування. До виснаження водних джерел можуть призводити, зокрема, такі діяння, як розорювання поверхні водоскиду, вирубування водоохоронних лісів, надмірне знищення боліт, забори води в розмірах, що перевищують природне поновлення, безсистемне розташування водозабірних свердловин, гідротехнічне та гідромеліоративне будівництво [8, с. 391–392]. При цьому викликає інтерес позиція В. Матвійчука, який називає неповним склад злочину, передбаченого ст. 242 КК, через відсутність у ньому такого діяння, як виснаження водних об'єктів (усіх водних об'єктів, крім самих водних джерел). Дослідник небезпідставно пропонує доповнити ст. 242 КК таким діянням (відповідно до нашої позиції, наслідком), як виснаження всіх водних об'єктів, що узгоджується з екологізацією кримінального законодавства нашої країни і сприятиме збереженню водних ресурсів [14, с. 71–72].

Для визнання аналізованого злочину закінченим необхідно, щоб первинні наслідки (у виді забруднення, зміни природних властивостей вод або виснаження водних об'єктів) призвели до настання похідних наслідків – створення небезпеки для життя, здоров'я людей чи довкілля. У юридичній літературі слушно зазначається, що загроза довкіллю може охоплювати можливість завдання істотної шкоди не лише об'єктам рослинного чи тваринного світу, а і рибним запасам, сільськогосподарському виробництву, земельним ресурсам, надрам, територіям, взятим під охорону держави, та об'єктам природно-заповідного фонду [13, с. 101–106].

Водночас викликає заперечення твердження окремих правників про те, що ч. 1 ст. 242 КК містить злочин із формальним складом, оскільки в ній зазначена лише загроза настання наслідків, з якою пов'язується криміналізація діяння [17, с. 357]. Саме з реальною (об'єктивно відбитою) загрозою небезпеки зазначеним цілостям законодавець пов'язує настання кримінальної відповідальності, даючи змогу тим самим розмежувати кримінальне каране порушення правил використання та охорони вод та аналогічний адміністративний делікт (ст. 59 КУпАП «Порушення правил охорони водних ресурсів»). При цьому ми виходимо з панівного (усталеного) у сучасній кримінально-правовій науці України підходу, який був переконливо обґрунтований М. Ба-

жановим [18, с. 473–475] і згідно з яким: 1) сама по собі реальна можливість (небезпека) настання певних наслідків визнається, хоч і своєрідним (специфічним), однак все ж суспільно небезпечним наслідком закінченого злочину. Інакше кажучи, це відмінний від суспільно небезпечного діяння самостійний (відокремлений) результат поведінки людини; 2) делікти створення небезпеки належать до злочинів із матеріальним складом. Так само розмірковує В. Локтіонова, яка зауважує, що створення небезпеки заподіяння (загроза заподіяння) фізичної або екологічної шкоди є специфічним наслідком злочину проти довкілля [19, с. 11].

Порушення правил охорони вод, яке не спричинило наслідків, зазначених у ст. 242 КК, може бути підставою для настання адміністративної відповідальності (статті 59, 60, 61 КУпАП). Отже, правильне встановлення суспільно небезпечних наслідків (як первинних, так і похідних) є важливим фактором, що забезпечує розмежування суміжних складів правопорушень з виключенням невинуватого зазнавання більш репресивних засобів впливу.

На думку В. Матвійчука, відмежування складу злочину, передбаченого ст. 242 КК, від складу адміністративного правопорушення, ознаки якого містить ст. 59 КУпАП («Порушення правил охорони водних ресурсів»), має здійснюватися за ознаками об'єктивної сторони і ступенем суспільної небезпечності [20, с. 56]. Ступінь суспільної небезпечності навряд чи може вважатися критерієм розмежування відповідних складів правопорушень; вочевидь, може йтися про різний рівень такої небезпечності, що дає змогу відмежувати кримінально каране діяння (кримінальне правопорушення) від адміністративно-правового делікту (адміністративне правопорушення). Щодо використання ознак об'єктивної сторони як критерію розмежування, то у цьому контексті треба погодитися з висловленою позицією; порушення правил охорони вод (ст. 242 КК) відрізняється від порушення правил охорони водних ресурсів (ст. 59 КУпАП) передусім за ознаками об'єктивної сторони.

Адміністративно-правова заборона охоплює таку поведінку, як: 1) забруднення вод; 2) засмічення вод; 3) порушення водоохоронного режиму на водозборах, яке спричиняє їх забруднення, водну ерозію ґрунтів та інші шкідливі явища (ч. 1 ст. 59 КУпАП); 4) введення в експлуатацію підприємств, комунальних та інших об'єктів без споруд і пристроїв, що запобігають забрудненню і засміченню вод або їх шкідливому діянню (ч. 2 ст. 59 КУпАП). Тобто адміністративна відповідальність передбачена за конкретно визначені порушення правил використання та охорони вод. Водночас кримінальна відповідальність установлена за вчинення будь-якого порушення правил використання та охорони вод, однак якщо в результаті такого порушення настали суспільно небезпечні наслідки, що у ст. 242 КК поділяються на первинні і похідні. При цьому відмежування зазначених правопорушень завжди відбувається за ознакою похідних наслідків, які властиві, за задумом законодавця, лише кримінально караній поведінці. Водночас у разі введення в експлуатацію підприємств, комунальних та інших об'єктів без споруд і пристроїв, що запобігають забрудненню і засміченню вод або їх шкідливому діянню, розмежування може здійснюватися і за первинними наслідками.

І. Берднік у контексті розглядуваного розмежування наводить такий приклад. Наявність сміття у воді є обов'язковою ознакою засмічення, а створена таким

засміченням небезпека для життя, здоров'я людей чи для довкілля є похідним від такого засмічення результатом. Далі вона пояснює: передбачене у ч. 1 ст. 59 КУпАП поняття «спричиняє їх забруднення» вказує на властивості самого забруднення, а не його «похідні» наслідки, а поняття «спричиняє ... водну ерозію ґрунтів та інші шкідливі явища» – на такі «похідні наслідки» забруднення і засмічення вод, зміст та розмір яких «не досягає» визначених у ст. 242 КК України наслідків. Тобто в будь-якому разі ч. 1 ст. 59 КУпАП має враховувати лише ті шкідливі наслідки, які не пов'язані із «забрудненням поверхневих чи підземних вод і водоносних горизонтів, джерел питних, лікувальних вод», «змінною природних властивостей» цих водних об'єктів, «виснаженням водних джерел», а також «... створенням небезпеки для життя, здоров'я людей чи для довкілля» [5, с. 297].

Засмічення – це «наповнення водних об'єктів нерозчинними предметами, речовинами та матеріалами, з різних джерел, що впливають на погіршення властивостей і складу водних об'єктів, а також можуть призводити до зміни стану русла, його цілісності, режимів водних об'єктів і викликати інші несприятливі наслідки» [13, с. 48]. Слід, щоправда, зробити застереження: засмічення вод може утворювати склад розглядуваного злочину за умови, що воно викликало зміну природних властивостей вод або виснаження водних ресурсів.

У науці кримінального права висувається слушна пропозиція законодавчо виокремити засмічення вод у самостійну форму об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 242 КК. При його відмежуванні від забруднення вказується на такі специфічні риси засмічення: 1) засмічення водних об'єктів відбувається нерозчинними предметами, відходами і викидами; 2) засмічення, на відміну від забруднення, призводить до зміни русла водних об'єктів; 3) воно не завжди істотно змінює і погіршує якість води, як це має місце при забрудненні; 4) при засміченні наявні дещо інші шляхи настання суспільно небезпечних наслідків (у результаті засмічення можуть утворюватись затори русел, що призводять до застою води, а потім до загибелі риби, рибного корму і місць нересту тощо; ускладнюється стік вод, що призводить до вимирання живих організмів у водоймі і створення джерела заразних захворювань); 5) засмічення впливає на погіршення судноплавства [13, с. 95–96].

Ознаками, що кваліфікують порушення правил охорони вод (ч. 2 ст. 242 КК), є вчинення діяння, передбаченого ч. 1 ст. 242 КК, якщо воно спричинило такі похідні наслідки: 1) загибель або захворювання людей; 2) масова загибель об'єктів тваринного і рослинного світу; 3) інші тяжкі наслідки. Отже, поняття «те саме діяння», використане у ч. 2 ст. 242 КК, треба тлумачити поширювально, відносячи до нього як саме діяння (акт суспільно небезпечної поведінки у виді порушення відповідних правил), так і первинні наслідки у виді забруднення поверхневих чи підземних вод і водоносних горизонтів, джерел питних, лікувальних вод або зміни їх природних властивостей, або виснаження водних джерел.

Особливість причинного зв'язку у складі злочину, передбаченого ст. 242 КК, полягає в тому, що порушення правил охорони водних об'єктів зумовлює зміну стану і природних властивостей вод, що, своєю чергою, здатне призвести до смерті людини або викликати негативні зміни у здоров'ї людей або у стані довкілля. За слушним твердженням І. Берднік, між діянням і похід-

ним наслідком має місце опосередкований причинний зв'язок. Для з'ясування наявності такого зв'язку в злочинах з похідними наслідками необхідно встановити, крім факту породження діянням проміжних наслідків, також факт неминучості настання похідних наслідків [5, с. 213–215].

Установлення причинного зв'язку між похідними наслідками і первинними, а тих – із суспільно небезпечним діянням у виді порушення правил охорони вод, є складним прикладним завданням. До того ж не виключені випадки, коли похідні наслідки (наприклад, загроза вимирання певної популяції риб) проявляються не відразу, а за спливом тривалого часу. І, навпаки, концентрація шкідливих речовин у водних об'єктах з часом може зменшуватися у результаті взаємодії з іншими речовинами, що може призводити до втрати потрібного для настання кримінальної відповідальності рівня шкоди. Природні компоненти (повітря, водні ресурси тощо) мають високий ступінь рухливості та, як наслідок, змінюваності їх складу. Для доведення того, що суспільно небезпечні наслідки настали у результаті поведінки конкретної особи, необхідно: встановити хімічну речовину, у результаті впливу якої настали ці наслідки; визначити джерело, з якого було здійснено викид шкідливих речовин; здійснити вилучення зразків для порівняльного дослідження, особливо якщо використання певної речовини характерне не тільки для одного підприємства, яке знаходиться неподалік від забрудненого водного об'єкта; провести низку експертиз, які дозволять визначити вид і концентрацію речовини, що викликала шкідливі наслідки, тощо [8, с. 394–395].

На противагу І. Бердінк, яка переконана в доцільності легального описання частини кримінальних правопорушень проти довкілля як деліктів створення небезпеки і навіть висловлюється за розширення сфери застосування цього законодавчого прийому [5, с. 173, 190, 192, 312, 401, 402, 403, 404, 406, 407, 408], ми вважаємо, що одним із напрямів вдосконалення кримінально-правової охорони довкілля в Україні має стати відмова від законодавчої конструкції «створення небезпеки для життя, здоров'я людей чи довкілля» [21, с. 120–130].

Викладене зумовлює пропозицію виключити з ч. 1 ст. 242 КК вказівку на похідні наслідки у виді створення небезпеки для життя, здоров'я людей чи для довкілля: 1) настання первинних наслідків (забруднення вод і водоносних горизонтів, джерел питних і лікувальних вод, зміна їх природних властивостей, виснаження водних джерел) є самодостатнім чинником, що завжди несе ризик спричинення істотної шкоди довкіллю (за винятком малозначних діянь); 2) виключатиметься потреба встановлювати і доводити складний ланцюжок причинного зв'язку, що може спростити процес розслідування. Зрозуміло, що реалізація такої пропозиції потребуватиме перегляду змісту «суміжної» адміністративно-правової норми (ст. 59 КУпАП).

До речі, і з позиції чинної редакції ч. 1 ст. 242 КК не можна виключати встановлення малозначності діяння у порушенні правил охорони вод. Адже, якщо, наприклад, ідеться про небезпеку для довкілля, то вона цілком може виявитися незначною. Ознайомлення з деякими вироками уможливує постановку питання про наявність малозначного порушення правил охорони вод. Так, через неконкретизованість спричинених для довкілля наслідків і відсутність даних про обсяги забруднення води таке припущення могло би бути зроблено у справі, в якій особа внаслідок неналежного виконання своїх посадових обов'язків допустила система-

тичне забруднення поверхневих вод р. Гнізна у спосіб скидання неочищених вод і перевищення нормативів гранично-допустимих скидів, що спричинило небезпеку для довкілля [22].

Вивчені нами вирокі, ухвалені за ст. 242 КК, лише в одному випадку містять обвинувачення у вчиненні злочину з кваліфікованим складом. Абсолютна більшість вироків (92%) – це судові рішення за ч. 1 ст. 242 КК. Тут знову ж виникає проблема із встановленням причинного зв'язку між діянням і наслідками, які, хоч і є досить серйозними (у ч. 2 ст. 242 КК фігурують загибель або захворювання людей, масова загибель об'єктів тваринного і рослинного світу, інші тяжкі наслідки), але їх установлення з прив'язкою до порушення правил охорони вод здебільшого потребує чималих зусиль і навіть тривалого часу. Порушення екологічних правил загалом може тягти настання істотних негативних наслідків, але їх об'єктивний прояв здатний виникати і розвиватися протягом місяців і років. При цьому кваліфіковано встановити та довести, що такі віддалені в часі наслідки мають причиною саме порушення певних правил, є надскладним завданням. Виявлена ситуація (відсутність результативного кримінально-правового реагування на порушення правил охорони вод, що тягнуть настання тяжких наслідків у правозастосуванні) яскраво підтверджує цю гіпотезу. У результаті кримінальна відповідальність настає щодо осіб, які вчиняють відповідні діяння, які характеризуються відносно незначним ступенем суспільної небезпечності.

Суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 242 КК, характеризується умисною або необережною формою вини. Психічне ставлення до смерті людей (наприклад, вони загинули внаслідок вживання отруєної питної води) або інших тяжких наслідків (ч. 2 ст. 242 КК) може бути лише необережним.

Вивчивши зарубіжний досвід кримінально-правової охорони водних праввідносин, І. Бердінк встановила, що в окремих європейських країнах кримінальну відповідальність за досліджувані посягання диференційовано залежно від форми вини [5, с. 86, 88, 92–94]. Ці міркування залишились незавершеними. На нашу думку, у вдосконаленому кримінальному законодавстві України варто реалізувати проєвропейську ідею диференціації кримінальної відповідальності за забруднення (псування) природних ресурсів залежно від форми вини. Підхід нашого законодавця, який у статтях розділу VIII Особливої частини КК уніфікував відповідальність за умисне і необережне забруднення (псування) окремих елементів довкілля (земель, атмосферного повітря, води, рослинного світу), є підстави оцінити як несправедливий і морально застарілий [23, с. 97–107].

Розмірковуючи щодо розмежування складів кримінальних правопорушень, передбачених ст. 242 і ст. 243 КК, В. Матвійчук зауважує, що ознаки суб'єктивної сторони складів цих деліктів збігаються, оскільки дії винних мають умисну форму вини; причому як для одного, так і для другого складу характерний прямий умисел. Щодо ч. 2 ст. 242 і ч. 2 ст. 243 КК, то для них можливі діяння у формі умислу й необережності, а для наслідків характерна необережність [20, с. 52–53].

З цього приводу треба зауважити, що по-перше, про конкретну форму вини ці кримінально-правові норми згадувань не мають, а тому лише вивчення їх змісту (тлумачення) дає змогу правильно встановити, з якою формою вини може бути вчинене відповідне діяння. По-друге, кримінально-правова наука виходить з того, що порушення певних правил (вчинення діяння) може відбувати-

ся як умисно, так і з необережності. Застереження можна зробити лише щодо наслідків, зазначених у ч. 2 ст. 242 КК, умисне ставлення до яких виключається. Тому точнішою слід вважати більш пізню позицію В. Матвійчука, відбиту в іншій його публікації при наданні характеристики суб'єктивній стороні порушення правил охорони вод загалом. Вчений зазначає, що цей злочин може вчинятися як умисно, так і через необережність. Водночас уточнюється: для діяння, передбаченого ч. 1 ст. 242 КК, характерний лише прямий умисел, а для діяння, передбаченого ч. 2 цієї статті, притаманна необережна форма вини або змішана форма вини [24, с. 39, 40].

Висновки. Проведене дослідження дозволяє сформулювати такі висновки. *По-перше*, наукова позиція, згідно з якою поняттям водних ресурсів як об'єкта кримінально-правової охорони мають охоплюватись не лише водні об'єкти, а й деякі інші складники довкілля, які перебувають у тісному взаємозв'язку з водними ресурсами (на кшталт земельних ділянок, розташованих під водними об'єктами, або окремих живих біологічних організмів), не ґрунтується на положеннях регулятивного і кримінального законодавства, через що не може бути покладена в основу реалізації перспективної ідеї видової структуризації в Особливій частині КК. *По-дру-*

ге, пропозиція доповнити КК новими заборонами – ст. 241-1 «Порушення порядку використання систем централізованого комунального водопостачання та водовідведення», ст. 242-2 «Забруднення водних об'єктів внаслідок порушення порядку поводження з відходами» і ст. 242-3 «Забруднення водних об'єктів внаслідок порушення порядку експлуатації технічного обладнання» не може бути підтримана як така, що не враховує родовий об'єкт кримінальних правопорушень проти довкілля, і реалізація якої означатиме помилкову криміналізацію. *По-третє*, ст. 242 КК потребує вдосконалення щонайменше у спосіб: а) закріплення у диспозиції ч. 1 цієї статті варіативної вказівки на такі первинні суспільно небезпечні наслідки, як виснаження і засмічення водних об'єктів; б) виключення з цієї диспозиції згадування про похідні наслідки у виді створення небезпеки для життя, здоров'я людей чи довкілля; в) диференціації кримінальної відповідальності залежно за порушення правил охорони вод залежно від форми вини.

Подальші наукові розвідки слід присвятити з'ясуванню сучасного стану кримінально-правової протидії порушенням правил охорони вод і, зокрема, встановленню того, з якими труднощами і проблемами пов'язане застосування ст. 242 КК.

Список використаних джерел

1. Водна стратегія України на період до 2050 року : схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2022 р. № 1134-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1134-2022-p#Text> (дата звернення: 4.07.2024).
2. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2021 році. *Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України*. URL: <https://mepg.gov.ua/wp-content/uploads/2023/01/Natsdopovid-2021-n.pdf> (дата звернення: 4.07.2024).
3. Краснова М. В., Краснова Ю. А. Екологічне право України. Спеціальна та Особлива частини : підручник. Київ : НУБіП України. 278 с.
4. Стан здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення судами загальної юрисдикції у 2023 році. *Верховний Суд*. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/sud_pract/Stan_zdijsn_krim_prov_2023.pdf (дата звернення: 1.07.2024).
5. Берднік І. В. Кримінально-правова охорона водних ресурсів : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Дніпро, 2020. 612 с.
6. Матвійчук В. К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) : монографія. Київ : Азимут-Україна, 2005. 464 с.
7. Матвійчук В. К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища : проблеми законодавства, теорії та практики : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2008. 511 с.
8. Злочини проти довкілля : кримінально-правова характеристика : практич. пос. / О. О. Дудоров, Д. В. Каменський, В. М. Комарницький, М. В. Комарницький, Р. О. Мовчан / за ред. О. О. Дудорова. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2014. 616 с.
9. Дудоров О. О. Глава 10. Злочини проти довкілля (у співавторстві з В. М. Комарницьким і Д. В. Каменським). У кн.: Кримінальне право України (Особлива частина): підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Т. 1. Луганськ : Вид-во «Елтон – 2», 2012. С. 686–779.
10. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ : ВД «Дакор», 2018. 1368 с.
11. Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Корисні копалини як предмет злочину, передбаченого статтею 240 Кримінального кодексу України : аналіз законодавчих новел. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Юриспруденція*. 2022. № 55. С. 58–64. DOI: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2022.55.13>.
12. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 2 : Особлива частина / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Харків : Право, 2013. 1040 с.
13. Матвійчук В. К., Присяжний В. М. Забруднення, засмічення та виснаження водних об'єктів : відповідальність, досудове і судове слідство та запобігання : монографія. Київ : КНТ, 2007. 272 с.
14. Матвійчук В. К. Об'єктивна сторона злочину порушення правил охорони вод : теоретичні і прикладні проблеми. *Юридична наука*. 2016. № 6 (60). С. 51–87.
15. Присяжний В. М. Порівняльно-правова характеристика складу злочину забруднення, засмічення та виснаження водних об'єктів за законодавством України та кримінальним законодавством зарубіжних країн. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 1. С. 282–285.
16. Вирок Жмеринського міськрайонного суду Вінницької області від 28 березня 2023 р. у справі № 130/526/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109886739> (дата звернення: 4.07.2024).
17. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Т. 17 : Кримінальне право / редкол. : В. Я. Тацій (голова), В. І. Борисов (заст. голови) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2017. 1064 с.

18. Бажанов М.І. Вибрані праці / укл. : В.І. Тютюгін, А. О. Байда, О. В. Харитоновна, Є. В. Шевченко ; відпов. ред. В.Я. Тацій. Харків : Право, 2012. 1244 с.
19. Локтіонова В. В. Суспільно небезпечні наслідки у злочинах проти довкілля : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2013. 20 с.
20. Матвійчук В. К. Теоретичні і прикладні проблеми відмежування злочину, передбаченого ст. 242 КК України, від суміжних злочинів і аналогічного адміністративного правопорушення. *Юридична наука*. 2016. № 7 (61). С. 48–59.
21. Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Земельні злочини екологічної спрямованості : від деліктів створення небезпеки до оптимальної законодавчої моделі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 1. С. 120–130. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-1/29>.
22. Вирок Теробовлянського районного суду Тернопільської області від 17 вересня 2020 р. у справі № 606/1452/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91616119> (дата звернення: 4.07.2024).
23. Дудоров О., Мовчан Р. Про напрями вдосконалення механізму кримінально-правової охорони довкілля (на замітку розробникам нового Кримінального кодексу України). *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2020. № 1. С. 92–125.
24. Матвійчук В. К. Теоретичні і прикладні проблеми суб'єктивних ознак злочину забруднення, засмічення та виснаження водних об'єктів (ст. 242 Кримінального кодексу України). *Юридична наука*. 2016. № 9 (63). С. 26–49.

References

1. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2022, December 9). *Vodna stratehiia Ukrainy na period do 2050 roku* (Rozporiadzhennia No. 1134-r). Retrieved July 4, 2024, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1134-2022-p#Text> [in Ukrainian].
2. Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine. (2023). *Natsionalna dopovid pro stan navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha v Ukraini u 2021 rotsi*. Retrieved July 4, 2024, from <https://mep.gov.ua/wp-content/uploads/2023/01/Natsdopovid-2021-n.pdf> [in Ukrainian].
3. Krasnova, M.V., & Krasnova, Yu.A. (n.d.). *Ekologichne pravo Ukrainy. Spetsialna ta Osoblyva chastyna* [Environmental Law of Ukraine. Special and Particular Parts]: Pidruchnyk. Kyiv: NUBiP Ukrainy [in Ukrainian].
4. Verkhovnyi Sud. (2023). *Stan zdiisnennia pravosuddia u kryminalnykh provadzhenniakh ta spravakh pro administratyvni pravoporushennia sudamy zahalnoi yurysdyksii u 2023 rotsi* [The state of justice in criminal proceedings and cases of administrative offenses in courts of general jurisdiction in 2023]. Retrieved July 1, 2024, from https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/sud_pract/Stan_zdijsn_krim_prov_2023.pdf. [in Ukrainian].
5. Berdnik, I.V. (2020). *Kryminalno-pravova okhorona vodnykh resursiv* [Criminal-Legal Protection of Water Resources]. *Doctor's thesis*. Dnipro [in Ukrainian].
6. Matviiichuk, V.K. (2005). *Kryminalno-pravova okhorona navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha (kryminalno-pravove ta kryminolohichne doslidzhennia)* [Criminal-Legal Protection of the Environment (Criminal-Legal and Criminological Research)]: Monohrafiia. Kyiv: Azymut-Ukraina [in Ukrainian].
7. Matviiichuk, V.K. (2008). *Kryminalno-pravova okhorona navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha: Problemy zakonodavstva, teorii ta praktyky* [Criminal-Legal Protection of the Environment: Problems of Legislation, Theory, and Practice]. *Doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
8. Dudorov, O.O., Kamensky, D.V., Komarnytsky, V.M., Komarnytsky, M.V., & Movchan, R.O. (2014). *Zlochyny proty dovkillia: Kryminalno-pravova kharakterystyka* [Environmental Crimes: Criminal-Legal Characteristics]: Prakt. pos. (Za red. O. O. Dudorova). Luhansk: RVV LDUVS im. E. O. Didorenka [in Ukrainian].
9. Dudorov, O.O. (2012). *Hlava 10. Zlochyny proty dovkillia* [Chapter 10. Environmental Crimes] (u spivavtorstvi z V. M. Komarnytskym i D. V. Kamenskym). In O. O. Dudorov & Ye. O. Pysmenskyi (Eds.), *Kryminalne pravo Ukrainy (Osoblyva chastyna)*: Pidruchnyk (Vol. 1, pp. 686–779). Luhansk: Elton-2 [in Ukrainian].
10. Melnyk, M.I., & Khavroniuk, M.I. (Eds.). (2018). *Naukovyi-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy [Scientific-Practical Commentary on the Criminal Code of Ukraine]*. (10-te vyd.). Kyiv: VD Dakor [in Ukrainian].
11. Dudorov, O.O., & Movchan, R.O. (2022). *Korysni kopalyny yak predmet zlochynu, predbachenyi stateiu 240 Kryminalnoho kodeksu Ukrainy: Analiz zakonodavchykh novel* [Minerals as the Object of the Crime under Article 240 of the Criminal Code of Ukraine: Analysis of Legislative Novels]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriiia Yurysprudentsiia*, 55, 58–64. <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2022.55.13> [in Ukrainian].
12. Tatsiia, V.Ya., Pshonky, V.P., Borysova, V.I., & Tiutiuhina, V.I. (Eds.). (2013). *Kryminalnyi kodeks Ukrainy. Naukovyi-praktychnyi komentar [Criminal Code of Ukraine. Scientific-Practical Commentary]*: U 2 t. T. 2: Osoblyva chastyna (5-te vyd.). Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
13. Matviiichuk, V.K., & Prysiazhnyi, V.M. (2007). *Zabrudnennia, zasmichennia ta vysnazhennia vodnykh obiektiv: vidpovidalnist, dosudove i sudove slidstvo ta zapobihannia* [Pollution, Littering, and Depletion of Water Bodies: Responsibility, Pre-Trial and Judicial Investigation, and Prevention]: Monohrafiia. Kyiv: KNT [in Ukrainian].
14. Matviiichuk, V.K. (2016). *Obiektivna storona zlochynu porushennia pravly okhorony vod: teoretychni i prykladni problemy* [The Objective Side of the Crime of Violating Water Protection Rules: Theoretical and Applied Problems]. *Yurydychna nauka*, 6(60), 51–87 [in Ukrainian].
15. Prysiazhnyi, V. M. (2010). *Porivnialno-pravova kharakterystyka skladu zlochynu zabrudnennia, zasmichennia ta vysnazhennia vodnykh obiektiv za zakonodavstvom Ukrainy ta kryminalnym zakonodavstvom zarubizhnykh krain* [Comparative Legal Characteristics of the Composition of the Crime of Pollution, Littering, and Depletion of Water Bodies under Ukrainian Legislation and Foreign Criminal Law]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*, 1, 282–285 [in Ukrainian].
16. *Vyrok Zhmerinskoho miskraionnoho sudu Vinnytskoi oblasti vid 28 bereznia 2023 r. u spravi No. 130/526/23* [Verdict of the Zhmeryn City District Court of the Vinnytsia Region dated March 28, 2023 in case No. 130/526/23]. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. Retrieved July 4, 2024, from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109886739> [in Ukrainian].

17. Velika ukrainska yurydychna entsyklopediia [Great Ukrainian Legal Encyclopedia]: u 20 t. T. 17: Kryminalne pravo / Redkol.: V. Ya. Tatsiia (holova), V. I. Borysov (zast. holovy) ta in.; Nats. akad. prav. nauk Ukrainy; In-t derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy; Nats. yuryd. un-t im. Yaroslava Mudroho. Kharkiv, 2017 [in Ukrainian].
18. Bazhanov, M.I. (2012). Vybrani tvory [Selected Works] (Skl. V. I. Tiutiuhin, A. A. Baida, Ye. V. Kharitonova, Ye. V. Shevchenko; Vidp. red. V. Ya. Tatsiia). Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
19. Loktionova, V.V. (2013). Suspilno nebezpechni naslidky u zlochynakh proty dovkillia [Socially Dangerous Consequences in Environmental Crimes]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Kharkiv. [in Ukrainian].
20. Matviiichuk, V.K. (2016). Teoretychni i prykladni problemy vidmezhuвання zlochynu, peredbachenogo st. 242 KK Ukrainy, vid sumizhnykh zlochyniv i analohichnoho administratyvnoho pravoporushennia [Theoretical and Applied Problems of Distinguishing the Crime under Article 242 of the Criminal Code of Ukraine from Related Crimes and Similar Administrative Offenses]. *Yurydychna nauka*, 7(61), 48–59 [in Ukrainian].
21. Dudorov, O.O., & Movchan, R.O. (2020). Zemelni zlochyny ekolohichnoi spriamovanosti: vid deliktiv stvorennia nebezpeky do optimalnoi zakonodavchoi modeli [Environmental Land Crimes: From Risk Creation Offenses to an Optimal Legislative Model]. *Yurydychni naukovyi elektronnyi zhurnal*, 1, 120–130. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-1/29> [in Ukrainian].
22. Vyrok Terebovlianskoho raionnoho sudu Ternopilskoi oblasti vid 17 veresnia 2020 r. u spravi No. 606/1452/20 [Verdict of the Terebovlyan District Court of Ternopil Oblast dated September 17, 2020 in case No. 606/1452/20]. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen. Retrieved July 4, 2024, from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91616119> [in Ukrainian].
23. Dudorov, O., & Movchan, R. (2020). Pro napriamy vdoskonalennia mekhanizmu kryminalno-pravovoi okhorony dovkillia (na zamitku rozrobkamy novogo Kryminalnogo kodeksu Ukrainy) [On Directions for Improving the Mechanism of Criminal-Legal Protection of the Environment (For the Attention of Developers of the New Criminal Code of Ukraine)]. *Visnyk Asotsiatsii kryminalnogo prava Ukrainy*, 1, 92–125 [in Ukrainian].
24. Matviiichuk, V.K. (2016). Teoretychni i prykladni problemy subiektyvnykh oznak zlochynu zabrudnennia, zasmichennia ta vysnazhennia vodnykh ob'ektov (st. 242 Kryminalnogo kodeksu Ukrainy) [Theoretical and Applied Problems of the Subjective Signs of the Crime of Pollution, Littering, and Depletion of Water Bodies (Article 242 of the Criminal Code of Ukraine)]. *Yurydychna nauka*, 9(63), 26–49. [in Ukrainian].

Dudorov Oleksandr,

Doctor of Law, Professor

(Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4860-0681>

Pysmenskyy Yevhen,

Doctor of Law, Professor

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7761-7103>

VIOLATION OF WATER PROTECTION RULES: PROBLEMS OF INTERPRETATION AND IMPROVEMENT OF THE CRIMINAL LAW

The article addresses problematic aspects of the criminal-legal characterization of violations of water protection rules, for which liability is provided under Article 242 of the Criminal Code of Ukraine. The focus is on clarifying the objective signs of the main elements of this environmental crime.

Critically analyzed are: a) the common phrase in legal literature "criminal-legal protection of water resources"; b) the scientific position that the concept of water resources as an object of criminal-legal protection encompasses not only water bodies but also other environmental components closely related to water resources; c) proposals to amend the Criminal Code of Ukraine with new prohibitions aimed at ensuring the established order of rational use, reproduction, and protection of water bodies.

The content of the subject, the socially dangerous act, the socially dangerous consequences, and the subjective side of the violation of water protection rules are revealed. The features of the causal relationship in the commission of the crime provided for in Article 242 of the Criminal Code of Ukraine are shown. Proposals aimed at improving this criminal-legal prohibition are put forward and substantiated.

The issue of distinguishing the composition of the crime punishable under Article 242 of the Criminal Code of Ukraine from the composition of the administrative offence provided for in Article 59 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses ("Violation of Water Resources Protection Rules") and the composition of the crime described in Article 243 of the Criminal Code of Ukraine ("Pollution of the Sea") is considered.

Key words: violation of water protection rules, water bodies, sea, pollution, environmental crimes, interpretation, qualification, composition of a criminal offence.